

Ivana KATNIĆ\*

## PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA U CRNOJ GORI U XXI VIJEKU

**Sažetak:** Predmet analize ovog rada je prirodno kretanje stanovništva u Crnoj Gori u XXI vijeku, što obuhvata period od 2000. do 2016. godine. Analiza prirodnog kretanja stanovništva izvršena je analizom osnovnih indikatora, stopa: nataliteta, mortaliteta i fertiliteta. Analiza je izvršena za ukupnu teritoriju Crne Gore, ali i posebno za svaki od tri crnogorska regiona: primorski, središnji i sjeverni region.

**Ključne riječi:** *prirodno kretanje stanovništva, natalitet, mortalitet, fertilitet*

### 1. Uvod

Promjene u ukupnom broju stanovnika na određenoj teritoriji rezultat su prirodnih i migracionih promjena. Prirodno kretanje stanovništva posljedica je nataliteta i mortaliteta, dok su migracione promjene rezultat useljavanja i iseljavanja stanovnika. Upravo je osnovni cilj ovog rada dati pregled prirodnog kretanja stanovništva u Crnoj Gori u XXI vijeku, ukupno i po regionima.

Kako bi se izvršila analiza prirodnog kretanja stanovništva u Crnoj Gori, neophodno je upoznati se sa osnovnim indikatorima koji se koriste za takve analize, a to su: natalitet, mortalitet i fertilitet. „Analiza prirodnog kretanja stanovništva biće adekvatna samo ako se imaju u vidu sva tri pokazatelja ovog procesa: opšta stopa nataliteta (n), mortaliteta (m) i prirodnog priraštaja (j). Uzimanje u obzir samo pokazatelja prirodnog priraštaja nije dovoljno, naročito ne onda kada se želi analizirati dugoročni period, i kada se nastoji da se promjene u komponentama prirodnog kretanja stanovništva simultano, odnosno uporedo sagledavaju sa pokazateljima društvenog i ekonomskog razvoja.”<sup>1</sup>

\* Dr Ivana Katnić, Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis, Univerzitet Donja Gorica; Institut za strateške studije i projekcije, Podgorica

<sup>1</sup> Breznik, Dušan (1988), *Demografija — analiza, metodi i modeli*, Naučna knjiga, Beograd, str. 103.

Natalitet, odnosno rodnost je osnovna determinanta prirodnog kretanja stanovništva, kojom se izražava plodnost unutar određene demografske cjeline. Ona se može izražavati apsolutnim ili relativnim brojem, odnosno stopom nataliteta. Shodno metodologiji koja se primjenjuje u većini zemalja svijeta, pa i u Crnoj Gori, stopa nataliteta predstavlja odnos živorođenih i procijenjenog broja stanovnika sredinom godine, izraženo u promilima (na 1.000 stanovnika).<sup>2</sup> Stope nataliteta u svijetu kreću se od 10% do 50% godišnje. Izdvajaju se tri tipa nataliteta: nizak do 15% godišnje; srednji od 15% do 25% godišnje; i visok — više od 25% godišnje.<sup>3</sup>

Mortalitet, odnosno smrtnost, predstavlja negativnu komponentu u kretanju stanovništva. Smrtnost na određenom demografskom području može biti predstavljena apsolutnim ili relativnim brojem, odnosno stopom mortaliteta. Shodno metodologiji koju primjenjuje MONSTAT, stopa mortaliteta predstavlja odnos umrlih i procijenjenog broja stanovnika sredinom godine, izraženo u promilima (na 1.000 stanovnika).<sup>4</sup> Prosječne stope mortaliteta u svijetu kreću se od 7% do 30%.

Konačno, treći indikator bitan za analizu koja slijedi je ukupna stopa fertiliteta, tj. ukupan broj živorođene djece na jednu ženu, odnosno zbir odgovarajućih specifičnih stopa fertiliteta, računate za starosni interval od 15 do 49 godina po petogodištima.<sup>5</sup>

U ovom radu analizirani su podaci na godišnjem nivou za period od 2000. do 2016. godine, koji su dobijeni od MONSTAT-a, dok je grafičko predstavljanje dobijenih podataka izvršio autor ovog rada.

## *2. Prirodno kretanje stanovništva u Crnoj Gori u XXI vijeku — ukupno*

Početak XXI vijeka u Crnoj Gori obilježio je nastavak trenda opadanja nivoa rađanja koji je bio karakterističan za drugu polovinu XX vijeka. Tako je broj živorođenih sa 9.184 u 2000. godini opao na 7.569 u 2016. godini, što predstavlja pad od skoro 18% za 16 godina. Najmanji broj živorođene djece

<sup>2</sup> Zavod za statistiku Crne Gore (2015), *Metodološko uputstvo, osnovni demografski pokazatelji*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, str. 4.

<sup>3</sup> Mišović, Slobodan (2009), *Uzroci i posledice opadanja prirodnog priraštaja stanovništva*, Panevropski Apeiron Univerzitet, Banja Luka, str. 3.

<sup>4</sup> Zavod za statistiku Crne Gore (2015), *Metodološko uputstvo, osnovni demografski pokazatelji*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, str. 4.

<sup>5</sup> Zavod za statistiku Crne Gore (2015), *Metodološko uputstvo, osnovni demografski pokazatelji*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, str. 5.

Grafik 1. Kretanje broja živorođenih i umrlih u Crnoj Gori u periodu od 2000. do 2016. godine



Izvor: MONSTAT

zabilježen je u 2011. godini, kada je broj novorođenih iznosio 7.125. „Ovakav trend rađanja predstavlja nastavak procesa dugoročnog pada fertiliteta, koji je direktan rezultat niskih reproduktivnih normi koje su već nekoliko decenija prihvaćene od velike većine stanovništva Crne Gore.”<sup>6</sup>

Breznik u svom djelu *Demografija — analiza, metodi i modeli* posvećuje jedno poglavlje razmatranjima faktora koji utiču na fertilitet stanovništva. Prema njegovim riječima, „i bez intervencije kontrole rađanja u brakovima, stope nataliteta mogu osjetno da variraju pod uticajem: starosne strukture stanovništva, starosti pri stupnju u brak, što zavisi od običaja, navika i religije stanovništva; trajanja laktacije, seksualnih zabrana poslije rođenja djeteta, broja spontanih abortusa; zdravstvenih uslova ili ishrane stanovništva; mortaliteta stanovništva u fertilnom periodu; ponovne udaje ili ženidbe udovica i udovaca; procenta stanovništva koje uopšte ne stupa u bračnu zajednicu (tu je značajna ekonomska i socijalna situacija stanovništva, zatim običajno ili pozitivno nasledno pravo); mnogih spoljnih faktora (ratova, epidemija itd).”<sup>7</sup>

Osim trenda pada broja živorođenih, primjetan je i trend rasta broja umrlih. Tako je broj umrlih porastao sa 5.412 u 2000. godini na 6.464 u 2016. godini, što predstavlja povećanje od 19,4% za period od 16 godina. Najveći broj umrlih zabilježen je upravo u posljednjoj analiziranoj godini, 2016. godini, kada je on, kao što je već navedeno, iznosio 6.464. „Uzrok povećanja broja umrlih u najvećoj mjeri može se objasniti intenziviranjem demografskog starenja,

<sup>6</sup> Zavod za statistiku Crne Gore (2014), *Projekcije stanovništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, str. 36.

<sup>7</sup> Breznik, Dušan (1988), *Demografija — analiza, metodi i modeli*, Naučna knjiga, Beograd, str. 204 i 205.

ali i u nedovoljnim smanjivanjem smrtnosti po starosti, odnosno, kod određenih starosnih grupa i do njenog povećanja.”<sup>8</sup>

Smanjenje broja živorođenih i povećanje broja umrlih imalo je negativan uticaj na trend prirodnog priraštaja. Prirodni priraštaj predstavlja razliku u broju živorođenih i umrlih u određenom periodu. Prirodni priraštaj može biti pozitivan (broj živorođenih je veći od broja umrlih), negativan (broj živorođenih je manji od broja umrlih) ili nulti (broj živorođenih je jednak broju umrlih).<sup>9</sup> Posljednjih godina nivo prirodnog priraštaja u Crnoj Gori bio je nizak. Konstantno opadanje prirodnog priraštaja ukazuje i da ne postoji prosta reprodukcija, što znači da se smanjuje broj stanovnika. Isti zaključak se izvodi iz analize relativnih vrijednosti, odnosno stopa nataliteta i mortaliteta, odnosno iz analize stope prirodnog priraštaja.

Tabela 1. Stope nataliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja u Crnoj Gori u XXI vijeku

<i>Godina</i>	<i>Stopa nataliteta</i>	<i>Stopa mortaliteta</i>	<i>Stopa prirodnog priraštaja</i>
2000.	15,2	8,9	6,2
2001.	14,6	8,9	5,6
2002.	13,9	9,0	4,9
2003.	13,6	9,3	4,3
2004.	12,8	9,3	3,5
2005.	12,0	9,5	2,5
2006.	12,2	9,7	2,5
2007.	12,7	9,7	3,0
2008.	13,4	9,3	4,1
2009.	14,0	9,5	4,5
2010.	12,0	9,1	2,9
2011.	11,6	9,4	2,2
2012.	12,0	9,5	2,5
2013.	12,0	9,5	2,5
2014.	12,1	9,7	2,4
2015.	11,9	10,2	1,7
2016.	12,2	10,4	1,8

Izvor: MONSTAT

<sup>8</sup> Zavod za statistiku Crne Gore (2014), *Projekcije stanovništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, str. 37.

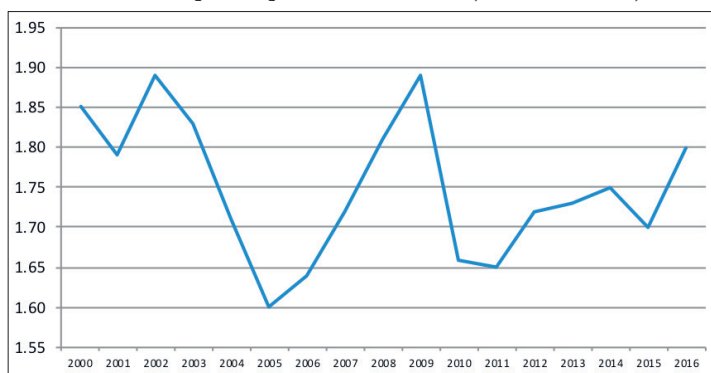
<sup>9</sup> Zavod za statistiku Crne Gore (2015), *Metodološko uputstvo, osnovni demografski pokazatelji*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, str. 4.

Na osnovu podataka prikazanih u tabeli 1 zaključuje se da je stopa prirodnog priraštaja u XXI vijeku opala sa 6,2 (koliko je iznosila 2000. godine) na 1,7, odnosno 1,8 u 2015. i 2016. godini. Ovaj pad stope prirodnog priraštaja uslovljen je padom stope nataliteta (sa 15,2 u 2000. godini na 12,2 u 2016. godini) i istovremenim rastom stope mortaliteta (sa 8,9 u 2000. godini na 10,4 u 2016. godini). „Kretanje broja živorođenja je pod neposrednim uticajem promjena broja stanovnika, njihove starosne i polne strukture, kao i nivou fertiliteta po starosti. Tokom 1990-ih godina, kao i početkom 2000-ih godina, u Crnoj Gori su se promjene u nivou fertiliteta uglavnom odvijale u smjeru njegovog opadanja. Može se reći da to predstavlja nastavak procesa dugoročnog pada fertiliteta, koji je direktan rezultat niskih reproduktivnih normi koje su već nekoliko decenija prihvaćene od ogromne većine stanovništva Crne Gore.”<sup>10</sup> U Crnoj Gori je do ubrzanog smanjenja broja živorođenih došlo u prvih 15 godina XXI vijeka, tj. u periodu 2000–2015. Za svega pet godina, broj živorođene djece je smanjen za 24,34% (sa 9.184 u 2000. na 7.386 u 2015. godini).

Ukoliko se analizira ukupna stopa fertiliteta, čije su vrijednosti grafički predstavljene na grafiku 2, može se uočiti da se ukupna stopa fertiliteta u Crnoj Gori u periodu od 2000. do 2016. godine kretala u intervalu od 1,6 do 1,9. Najniža ukupna stopa fertiliteta zabilježena je 2005. godine i iznosila je 1,6, dok je najviša ukupna stopa fertiliteta zabilježena 2002. i 2009. godine i iznosila je 1,9.

Osnovnim razlozima pada fertiliteta u svijetu, pa i u Crnoj Gori, smatraju se usvajanje novih normi i vrijednosti, rastući nivo učešća žena u radnoj snazi,

Grafik 2. Ukupna stopa fertiliteta u Crnoj Gori u XXI vijeku



Izvor: MONSTAT

<sup>10</sup> Zavod za statistiku Crne Gore (2008), *Demografski trendovi i projekcije u Crnoj Gori*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, str. 26.

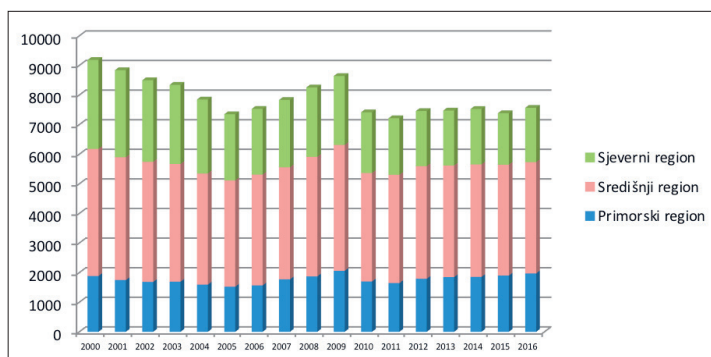
kao i mogućnosti kontrole rađanja. „Odlaganje rađanja, odnosno sve veći udio žena starijih od 35 godina u ukupnom fertilitetu, kao i odvijanjem demografskog starenja ženskog fertilenog kontingenta su glavne karakteristike fertiliteta u sva tri regiona Crne Gore.”<sup>11</sup>

Ukoliko bi se ukupna stopa fertiliteta u Crnoj Gori upoređivala sa ukupnim stopama fertiliteta u Evropskoj uniji (posljednji dostupni podaci publikovani su u dokumentu *Demography report* i sadrže podatke za 2013. godinu), zaključuje se da je ukupna stopa fertiliteta u Crnoj Gori, koja je 2013. godine iznosila 1,73 — veća od prosječne ukupne stope fertiliteta u EU-28, koja je iznosila 1,55. Od zemalja Evropske unije najviše ukupne stope fertiliteta u 2013. godini zabilježene su u Francuskoj (1,99) i Irskoj (1,96), dok su najniže ukupne stope fertiliteta zabilježene u Portugalu (1,21), Španiji (1,27) i Poljskoj (1,29).<sup>12</sup>

### 3. Prirodno kretanje stanovništva u Crnoj Gori u XXI vijeku — po regionima

Posmatrano po regionima, ako se analizira početak XXI vijeka, Crna Gora je u pogledu nataliteta stanovništva prilično heterogeno područje — postoje bitnije razlike u pogledu nivoa i promjena broja živorođenih po regionima u XXI vijeku, što se može zaključiti sa grafika 3.

Grafik 3. Kretanje broja živorođenih u Crnoj Gori u periodu 2000–2016. godine po regionima

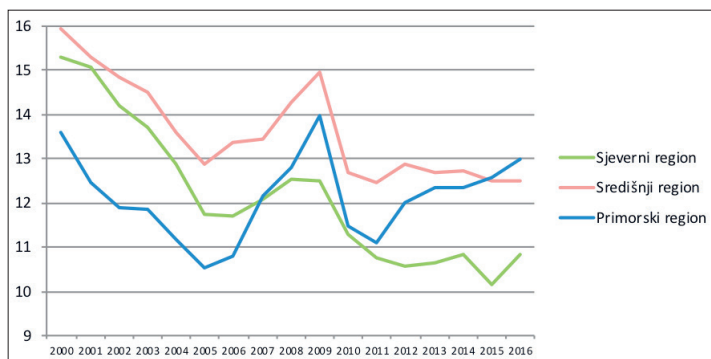


Izvor: MONSTAT

<sup>11</sup> Zavod za statistiku Crne Gore (2014), *Projekcije stanovništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, str. 44.

<sup>12</sup> Eurostat (2015) *Demography report*, Eurostat, Luksemburg, str. 12.

Grafik 4. Kretanje stope nataliteta u Crnoj Gori u periodu 2000–2016. po regionima

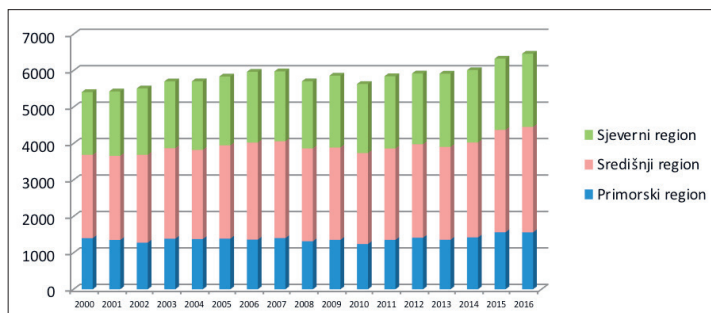


Izvor: MONSTAT

Tako je pored opšteg pada broja živorođenih u periodu 2000–2016. na nivou ukupne Crne Gore (pad sa 9.184 živorođenih u 2000. godini na 7.569 u 2016. godini), primorski region zabilježio porast u broju novorođenih za 4,8% (2000. godine je u primorskom regionu bilo 1.888 rođenih, dok je taj broj u 2016. godini iznosio 1.977). Najveći pad u broju novorođenih zabilježen je u sjevernom regionu — pad je iznosio 39% (došlo je do pada sa 3.005 na 1.837).

Ukoliko se pak detaljnije analizira kretanje stope nataliteta po regionima, u posmatranom periodu (2000–2016. godina) vidljivo je da je trend promjena sličan, s tim da je jedino primorski region bilježio skoro konstantan rast u stopama nataliteta u posljednjih 7 godina (2010–2016), dok su u središnjem i sjevernom regionu primjetne promjene u trendu kretanja stopa nataliteta — stope rastu pa padaju, pa rastu.

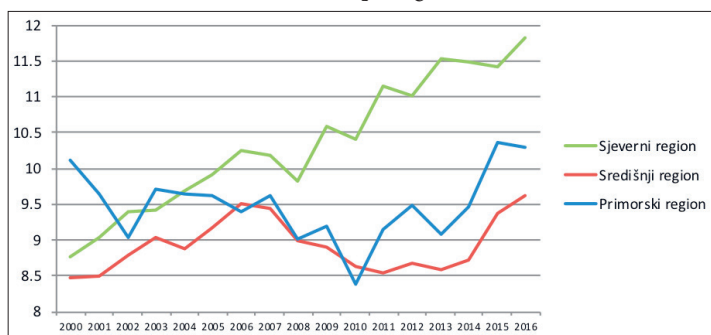
Grafik br. 5. Kretanje broja umrlih u Crnoj Gori u periodu 2000–2016. godine po regionima



Izvor: MONSTAT



Grafik 6. Kretanje stope mortaliteta u Crnoj Gori u periodu 2000–2016. po regionima



Izvor: MONSTAT

Analiza broja umrlih po regionima u periodu 2000–2016. pokazuje da je najmanji porast u broju umrlih imao primorski region (porast od skoro 11%, odnosno sa 1.405. u 2000. godini na 1.566 u 2016. godini). Mnogo veći porasti zabilježeni su u sjevernom (16,5%) i središnjem regionu (26,5%). Podsjećanja radi, rast broja umrlih na nivou ukupne Crne Gore za posmatrani period (2000–2016) iznosio je 19,4%.

Ukoliko se izvrši analiza stope mortaliteta po regionima, zaključuje se da je najveći rast u stopi mortaliteta ostvario sjeverni region kod kojeg je najniža stopa mortaliteta u XXI vijeku zabilježena upravo na početku analiziranog perioda, u 2000. godini, kada je iznosila 8,75, da bi ta stopa u periodu do 2016. kontinuirano rasla i svoj maksimum dostigla u posljednjoj godini analiziranog perioda, 2016. godini kada je iznosila 11,83. I ostala dva regiona zabilježila su porast stope mortaliteta, središnji region sa 8,47 na 9,61, a primorski region sa 10,12 na 10,29.

Iako je XX vijek bio obilježen padom stope mortaliteta, što je objašnjavano društvenim i ekonomskim razvojem, kao i napretkom u medicinskoj nauci, činjenica da je u Crnoj Gori u periodu 2000–2016. stopa mortaliteta u konstantnom porastu može biti objašnjena intenzivnim starenjem stanovništva.

#### 4. Zaključak

Prikazana analiza osnovnih indikatora koji se odnose na prirodno kretanje stanovništva u Crnoj Gori u XXI vijeku ukazuje da se crnogorsko društvo suočava sa problemima pada stope prirodnog priraštaja, pada stope nataliteta, rasta stope mortaliteta, starenja stanovništva, kao i značajnih regionalnih razlika



u svim navedenim indikatorima. Posljedice ovakvih kretanja osnovnih demografskih indikatora mogu uticati kako na ekonomsko, tako i na socijalno stanje u društvu. Ekonomske posljedice mogu biti: smanjenje ponude radne snage uzrokovano starenjem stanovništva, povećanje radne aktivnosti radno aktivnog dijela stanovništva, povećanje rashoda za penzije i zdravstvenu zaštitu i sl. Ovo je samo dio mogućih posljedica trenda prirodnog kretanja stanovništva u Crnoj Gori. Svakako, demografski trendovi nose velike rizike, kao i šanse za budući ekonomski razvitak određene države, što u krajnjem utiče na životni standard njenih građana. Stoga je neophodno posebnu pažnju posvetiti mjerama populacione politike koje bi u budućnosti dovele do rasta stope nataliteta i pada stope mortaliteta u našem društvu.

### *Literatura*

- [1] Baćović, Maja (2012). Population trends and Economic Development of Montenegro in XXI Century, *Entrepreneurial Economy*, Vol XVIII, Postdiplomske studije „Preduzetnička ekonomija”, Podgorica, str. 23–38.
- [2] Breznik, Dušan (1988). *Demografija — analiza, metodi i modeli*, Naučna knjiga, Beograd.
- [3] Društvo demografa Srbije (2016). *Demografski izazovi na prostoru bivše Jugoslavije*, knjiga apstrakata, Društvo demografa Srbije, Beograd.
- [4] Eurostat (2015). *Demography report*, Eurostat, Luksemburg.
- [5] Mišović, Slobodan (2009). *Uzroci i posljedice opadanja prirodnog priraštaja stanovništva*, Panevropski Apeiron Univerzitet, Banja Luka.
- [6] Rašević, Mirjana (2001). *Fertilitet i reproduktivno zdravlje stanovništva Republike Crne Gore*, Unicef, Podgorica.
- [7] Vukotić, Veselin (2005). *Konceptijske osnove novog ekonomskog sistema u Crnoj Gori—geneza nastanka*, Institut za strateške studije i prognoze, Podgorica.
- [8] Vukotić, Veselin (2012). Demographic Megachanges, *Entrepreneurial Economy*, Vol XVIII, Postdiplomske studije „Preduzetnička ekonomija”, Podgorica, str. 9–23.
- [9] Zavod za statistiku Crne Gore (2008). *Demografski trendovi i projekcije u Crnoj Gori*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica.
- [10] Zavod za statistiku Crne Gore (2014). *Projekcije stanovništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica.
- [11] Zavod za statistiku Crne Gore (2015). *Metodološko uputstvo, osnovni demografski pokazatelji*, Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica.

Ivana KATNIĆ

THE NATURAL MOVEMENT OF POPULATION  
IN THE XXI CENTURY

*Summary*

Main subject of the analysis in this paper is natural population change in Montenegro in XXI century, what includes data from 2000 till 2016. Analysis of the natural population change is conducted through analysis of main indicators that are births, mortality and fertility rates. Analysis is done for the whole Montenegro territory, but also separately for every of three Montenegrin regions: seaside region, middle region and northern region.

*Key words:* natural population change, births, mortality, fertility